

CONVERSA

Lourdes Beneria

UNA EMINÈNCIA EN
L'ÀMBIT DE L'ECONOMIA
AMB LES ARRELS A BOÍ

PRIMERS RELLEUS

Pep Coll

RETRAT DE FAMÍLIA

**Casa Masover
de Buira**

TRES GENERACIONS
QUE MANTENEN VIU UN
POBLE A LA VALL DE
MANYANET

PERFILS

Maria Latorre

PAGESA I REMEIERA
AMB ARRELS A LA
RIBAGORÇA ARAGONESA,
FA ANYS QUE MENA CASA
XOLLAT DE PERVES

Josep Serra

FILL DE CASA CABALER
DE VALÈNCIA D'ÀNEU
I HOME DE MIL OFICIS,
ÉS CONEGUT PER FER
ANAR LA MÀQUINA QUE
NETEJA DE NEU LA
BONAIGUA

PATRIMONI

Arqueologia

SANTA MARIA DE
MIJARAN

Història

LA MAÇONERIA AL
PALLARS

Art

EL ROMÀNIC A BOÍ

Llengua

EL TEXT D'ORRIT

A PEU

**El tuc de
Barlonguèra des
de Montgarri**

garona *nogueres*

www.grupgavarres.cat

DOSSIER

OFICIS

21 pàgines per recordar vells i bells oficis que han desaparegut, que estan en vies de fer-ho o que lluiten per evitar-ho; els testimonis de raiers, salineres, pastors, llevadores, miners o moliners farceixen aquest dossier que explica unes formes de fer i de treballar que van caient en l'oblit

Una herència que es viu i se sent a cada racó del territori

La Força dels Municipis

Dels Pirineus a la plana de Lleida

Diputació de Lleida

La força dels municipis

DIRECTOR >

Guillem Lluch Torres
guillem@grupgavarres.cat

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
garonanogueres@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS >

Jordi Abella
Dario Albert
Meritxell Bellera Francès
Marc Beneria
Joan Blanco
Susanna Casanovas
Cristina Castellà
Josep Clara
Pep Coll
Manel Figuera
Laura Fuses
Roger Gras
Laura Gordó
Eva Lluvích
Gorka Martínez
Manu Moga Rella
Jordi Però Enjaume
Àngel del Pozo
Jordi Pujalt
Ferran Rella Foro
Sílvia Romero Galera
Elisa Ros Barbosa
Ignasi Ros Fontana
Felipe Valladares

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

Editorial Gavarres (972 46 29 29)
gestió@grupgavarres.cat

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >

Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Giere
Mònica Sala
disseny@grupgavarres.cat

REDACCIÓ I COMUNICACIÓ >

Lia Pou
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Jaume Carbó
jaume@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

Montse Casas
subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
garrotxes@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat
cadipetraforca@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB OBJECTES
CEDITS PER L'ECOMUSEU DE
LES VALLS D'ÀNEU. AUTOR:
FELIPE VALLADARES.

SUMARI

4-5

PRESENTACIÓ RIUS QUE ENS UNEIXEN

GUILLEM LLUCH TORRES (TEXT)

6-7

PRIMERS RELLEUS DES DEL PIT DE LA GEGANTA

PEP COLL (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

8-11

ACTUALITAT

12-16

CONVERSA LOURDES BENERIA

GUILLEM LLUCH TORRES (TEXT) // MARC BENERIA (FOTOGRAFIA)

18-21

RETRAT DE FAMÍLIA ELS PALAU DE CASA MASOVER DE BIURA

MERITXELL BELLERA FRANCÈS (TEXT) // JORDI PERÓ ENJAUME (FOTOGRAFIA)

22-25

PERFILS

MARIA LATORRE / JOSEP SERRA

GUILLEM LLUCH TORRES / ROGER GRAS (TEXT)
FERRAN REL·LA FORO / JOAN BLANCO (FOTOGRAFIA)

27-49

DOSSIER OFICIS

GUILLEM LLUCH TORRES (COORDINACIÓ)

50-57

PATRIMONI

ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // ART // LLENGUA

58-59

A PEU

DE MONTGARRI AL TUC DE BARLONUÈRA

MANEL FIGUERA (TEXT I FOTOGRAFIA)

PRESENTACIÓ

Rius que ens uneixen

«Muntanyes que ens acosten» era el títol amb el qual es presentava, l'any 2006, la revista *Cadí-Pedraforca*, tot justificant el nom de la publicació i rebatent la creença que massissos com els del Cadí, el Moixeró i el Pedraforca fan més de barrera que d'unió entre berguedans, cerdans i alturgellencs. Quinze anys després hem volgut recuperar l'esperit d'aquell títol, però adaptant-lo al nostre nom, *Garona-Noguera*, tot afirmant que aquests són rius que ens uneixen.

La referència a *Cadí-Pedraforca* tampoc és gratuïta. *Garona-Noguera* és la petita de cinc publicacions germanes nascudes a l'aixopluc d'Editorial Gavarres, les revistes *Gavarres*, *Les Garrotxes*, *Alberes* i la mateixa *Cadí-Pedraforca*, amb qui més que germanes podríem dir que són bessones. El motiu és que, almenys en aquesta primera etapa vital de *Garona-Noguera*, totes dues compartiran suport físic, ja que s'editaran de forma capiculada. Aquest és, certament, un format singular, però que permet fer realitat un dels objectius que perseguíem des de feia temps: crear una eina útil per ajudar a relligar el Pirineu superant aquells colls i ports de muntanya que sovint han fet dificultosa la relació entre valls, i fugint d'aquelles cotilles administratives que molts cops s'han establert de forma artificial i que han separat arbitràriament comunitats humanes amb estrets vincles històrics.

Tot i emmarcar-se en aquest objectiu més ampli d'ajudar a relligar el Pirineu i enfortir el sentiment de pertinença a una mateixa comunitat humana, la pirinenca, *Garona-Noguera* se centrarà en el territori que li és propi, l'Aran, els Pallars i la Ribagorça. I si a l'hora d'unir l'Alt Urgell, el Berguedà i Cerdanya *Cadí-Pedraforca* triava les muntanyes com a nexa comú, en aquesta ocasió hem pres els dos topònims que més clarament uneixen aquests territoris, els que duen els seus principals rius: Garona i Noguera. De

fet, tal com ens va fer veure l'escriptor i president de la secció aranesa de l'Acadèmia Occitana dera Lengua, Jèp de Montoya, quan li vam anar a presentar el projecte, Garona i Noguera comparteixen arrel i, de fet, si modifiquem l'ordre de les lletres, pràcticament tenim la mateixa paraula.

Aquesta serà una revista semestral, que sortirà a la primavera i a la tardor, i que té l'objectiu de recollir i posar en valor el patrimoni material i immaterial d'un territori i de la seva gent, també el lingüístic, especialment en el cas de l'Aran i la seva llengua pròpia. I ho farem recollint la memòria oral de les persones que han habitat i habiten aquests territoris, coneixent aquelles iniciatives interessants que s'hi duen a terme o donant veu a aquells experts que els han estudiat des de diversos àmbits. Volem donar veu a persones de reconeixement públic, però també a persones anònimes que amb el seu testimoni ens ajudaran a entendre un territori i la idiosincràsia de la seva gent.

Volem que aquesta sigui una revista oberta i plural, que tothom se la faci seva i on tothom s'hi vegi reflectit. Que la gent que viu en aquestes valls i conques se la senti pròpia, però que també ho facin les nombroses persones que hi tenen la segona llar o que hi venen esporàdicament. I tot això no ho podem ni ho volem fer sols. A banda d'una nodrida xarxa de col·laboradors que fan possible aquesta revista, també hem anat i seguirem anant a cercar el suport d'administracions, institucions i empreses privades per tal que ens ajudin a tirar endavant un projecte d'un territori singular com aquest. *Garona-Noguera* volem que sigui simplement una eina a través de la qual el territori pugui donar a conèixer i posar en valor el seu immens patrimoni. Si els lectors ens hi acompanyen i les institucions i el suport privat ens bufen a favor, de ben segur que farem un llarg camí 🌱

A dalt, el cim del port de la Bonaigua en ple hivern // PROCEDÈNCIA: Arxiu Consell Cultural de les Valls d'Àneu. A baix, dos nens mirant els treballs dels raïers per reconduir un rai pel Noguera Pallaresa, a l'alçada de la Pobla de Segur // PROCEDÈNCIA: Arxiu de l'Ajuntament de la Pobla de Segur.

conversa

CONVERSA AMB UNA RECONEGUDA ECONOMISTA AMB LES ARRELS A BOÍ > LA VALL DE BOÍ ATREU CADA ANY MILERS DE PERSONES, GRÀCIES A ATRACTIUS COM EL ROMÀNIC, LES FALLES, L'ESQUÍ, EL TERMALISME O EL PARC NACIONAL D'AIGÜESTORTES I ESTANY DE SANT MAURICI. UNA VALL PRÒSPERA I OBERTA AL MÓN QUE POC O RESTÉ AVEURE AMB LA QUE L'OCTUBRE DE 1937 VAVEURE NÉIXER UNA DE LES SEVES FILLES AMB MÉS RECONeixEMENT INTERNACIONAL. UNA DONA QUE S'HA ESTIMAT I S'ESTIMA LA TERRA ON TÉ LES ARRELS, PERÒ QUE JA DE BEN PETITA VA TENIR CLAR QUE VOLIA VEURE MÓN. LA VIDA LA VA DUR A ESTABLIR-SE ALS ESTATS UNITS, ON VA FORMAR LA FAMÍLIA I ON VA EXERCIR LA DOCÈNCIA UNIVERSITÀRIA, LA QUAL L'HA CONVERTIDA EN UN REFERENT INTERNACIONAL EN L'ESTUDI DE L'ECONOMIA I EL GÈNERE.

GUILLEM LLUCH TORRES TEXT
MARC BENERIA FOTOGRAFIA

Lourdes Beneria

Lourdes Beneria va néixer l'octubre de 1937 a Boí, en plena Guerra Civil i enmig d'un aiguat que va fer patir de valent la gent del seu poble. Va viure a la Vall de Boí els primers anys de la seva vida, abans de marxar a estudiar i d'emprendre un viatge vital que la va dur a formar-se i, posteriorment, treballar en diverses universitats de prestigi dels Estats Units i, fins i tot, a l'Organització Internacional del Treball (OIT). Una vida gens corrent per a una dona nascuda a finals dels anys trenta en una vall pirinenca.

—De quina casa sou filla?

—«De casa Sília, de Boí. El nom venia d'una besàvia que es deia Cecília i la va fundar el meu padrí patern, Manel Beneria, que era orfe i havia crescut a Capdella, a casa d'uns parents. Va ser una persona molt intel·ligent que a còpia de vetes i fils va anar pujant. En una pel·lícula mexicana vaig sentir que si no et recorda ningú ja no ets història i penso que soc l'última persona que recorda el padrí Manel, perquè soc l'única supervivent de sis germans. Pel que fa a la família materna, la mare era filla de casa Farré

de Llesp, una casa pairal molt antiga, que encara existeix. Els meus pares van anar viure a casa Sília, on el padrí Manel hi havia muntat una botiga, i a poc a poc la van fer més gran. La família va créixer amb el comerç, però també amb les terres, ja que tot i no ser terratinents, en van anar comprant. El meu pare era el que en anglès es coneix com un *man of all trades*, perquè feia de tot.»

—Quins records en teniu, de casa Sília?

—«Era la botiga del poble i s'hi venia de tot: espardenyes, carn... Recordo una anècdota quan tenia sis o set anys, un cop que vam anar al Pont de Suert i em van dir que anés a comprar tabac. Jo vaig entrar a la primera botiga que vaig trobar, perquè pensava que tothom venia de tot, com nosaltres. Jo era la petita de sis germans, i amb molta diferència, perquè vaig néixer tretze anys després de l'últim germà, quan la meva mare ja en tenia 46. L'hereu es va quedar a casa, una altra germana va ser farmacèutica al Pont de Suert, una altra es va fer monja i va estar a molts llocs i el germà petit tenia una finca a la vora de Lleida. La

GUILLEM LLUCH TORRES. Barcelona, 1986. Periodista
MARC BENERIA. Bethlehem [Pennsilvània, EUA], 1968. Documentalista i director de cinema

infància la recordo molt pel fet que era la petita, era com una persona insignificant en una família tan gran i potser això em va dur a dir: Ah sí? Doncs ara us demostraré que puc anar molt lluny [riu]. Tot i això, també recordo que m'estivaven molt, justament perquè era la petita, era com el joguet de casa.»

–Vau néixer en plena Guerra Civil.

–«Sí, la meua mare estava tan desmillorada que no tenia llet... i, a més, quan jo vaig néixer, no sabien on parava el meu pare. A banda, vaig néixer a l'octubre i va coincidir amb uns aiguats molt importants que van fer créixer el riu, i la gent del poble va patir molt, perquè pensaven que l'aigua s'emportaria el pont romànic. El cas és que vaig néixer en moments molt difícils. Després, durant la postguerra, vam viure bastant bé dins del que cap, i no recordo tenir cap manca. Tot i que vivíem amb un nivell bàsic, la veritat és que no vam tenir problemes greus. Sí que recordo, en canvi, el fet de viure en aquella societat de postguerra tan tancada.»

–On vau anar a estudi?

–«Vaig començar a Boí, però als sis anys vaig anar a Erill la Vall, perquè la mestra que hi havia era una cosina. Anàvem cada dia de Boí a Erill caminant, a vegades quatre vegades, perquè tornàvem per dinar. Recordo molt aquell camí tan maco, com baixàvem cap al riu i tornàvem a pujar. Des que van fer la carretera, però, aquell camí ja no hi és. A Erill hi vaig estar fins als deu anys i després vaig anar a Durro, perquè és on van destinar la cosina, i hi vaig estar fins als tretze anys. De fet, la cosina era de Durro i allà hi vivien els oncles. Durant la setmana m'estava a casa seva i els caps de setmana marxava cap a Boí. Va ser una cosa molt especial perquè anava caminant per la muntanya, una hora de camí, i ho feia com si res. Ara penso, com ho feia? Si nevava o hi havia neu m'acompanyava un dels meus germans, però sovint hi anava sola. Era un viatge preciós, perquè aquell camí és dels més macos i des del port de Caldes tens tota la vista de la vall. De gran, sempre que venia a l'estiu, de seguida que arribava a Boí, hi anava. El primer any que no vaig poder fer el camí, per l'edat, vaig tenir una gran tristesa.»

retrat de família

ELS PALAU DE CASA MASOVER DE BUIRA > CASA MASOVER DE BUIRA ÉS UNA CASA PAIRAL, PERÒ TAMBÉ UN POBLE. ACTUALMENT, I DES DE FA MÉS DE CINQUANTA ANYS, LA FAMÍLIA DE CASA MASOVER SÓN ELS ÚNICS HABITANTS D'AQUEST PETIT NUCLI DE LAVALL DE MANYANET. PERÒ SI UNA COSA NO FALTA AL POBLE ÉS VIDA. GENERACIÓ RERE GENERACIÓ HAN MANTINGUT I AMPLIAT EL QUE ERA UNA MASOVERIA QUE ARA COMBINEN AMB RESTAURACIÓ, HOSTALERIA, HÍPICA I ELABORACIÓ DE PRODUCTE AGROALIMENTARI. UNA ÚLTIMA LÍNIA DE NEGOCI QUE TANCA EL CERCLE.

MERITXELL BELLERA I FRANCÈS TEXT
JORDI PERÓ ENJAUME FOTOGRAFIA

Una família que manté viu un poble

Just abans d'arribar a la part més estreta i complexa de l'N-260, el conegut port de Perves, agafo un desviament a mà dreta que m'endinsa cap a la vall de Manyanet. Una vall verge, poc poblada, verda i on només d'entrar t'envaeix una sensació de calma com en pocs llocs. Carretera amunt, no hi ha pèrdua: un cartell indica Casa Masover. He quedat amb el Josep, el fill gran de la cinquena generació que porta el negoci familiar. Quan arribo em dirigeixo a l'obrador, que veig que hi ha moviment. De seguida l'Antoni, la Mercè –els pares– i la Montse –germana del Josep– em conviden a passar. Xerrem mentre feinegen. No paren. Fan *mandongo*. Emboteixen

carn als budells, tallen i lliguen mentre em donen conversa. «Alguna cosa hem de fer, no? No estarem sense fer res», comenta la Montse entre lligada i lligada de *llangonissa*. Arriba el Josep i se suma a la conversa. I de seguida veig que un dels èxits de Buira i la seva carta de presentació és el tracte familiar i la proximitat.

Casa Masover havia estat una masoveria de Buira on el rebesavi del Josep havia treballat. Va ser llavors quan ell i el seu fill, el besavi, van comprar a mitges la casa, a principis del segle XIX. Aquí va començar l'aventura que encara dura fins avui. De manera que el nom de la casa ve precisament de la funció que ha

fet i continua fent, no pas del cognom de la família, que és Palau, i que s'ha anat mantenint amb el pas dels anys. A totes les generacions hi ha hagut continuïtat. Sempre, un o altre, ha optat per quedar-se a casa i tirar-la endavant. Fins a arribar a la cinquena generació, a la qual s'han quedat els tres germans. El Josep, la Montse i el Toni, juntament amb els seus pares, porten ara el pes de la casa i del negoci. Han crescut entre tractors, terres, arreu, bestiar i hort. Des de petits que coneixen bé tot allò que els envolta i el seu valor. Dues condicions primordials per decidir quedar-se a casa i tirar-la endavant amb una mescla de tradició i innovació que els

MERITXELL BELLERA I FRANCÈS. Tremp, 1987. Periodista i humanista
JORDI PERÓ ENJAUME. Tremp, 1967. Fotògraf

ha portat a fer créixer el negoci. Un negoci que han diversificat cap a altres sectors, però sempre amb l'agricultura com a eix vertebrador i principal aliada en totes les seves fites.

Creixement generació rere generació. L'any 1919 van fer la primera ampliació de la casa. I als anys seixanta, els padrins, el Ton i la Maria, tot i veure que tothom marxava dels pobles cap a les ciutats o nuclis més grans i més ben comunicats, van apostar fort per Buira i van construir la casa nova. Van seguir endavant amb les terres i el bestiar.

Perquè casa Masover sempre ha tingut bestiar boví. Fins a l'any 1992 combinava les vaques frisones, de llet, i les brunes, de carn. Venien la llet a Copirineu cada dia. Havien arribat a fer 100.000 litres de llet a l'any. A partir dels anys noranta es van quedar només amb bestiar de carn, per dedicar-se a la cria de vedella Bruna ecològica. Però

també va ser cap a aquella època, cap a les últimes dècades del segle XX, concretament l'any 1986, que van estrenar les dues primeres habitacions per llogar. Tot i que això del turisme i de la restauració, si bé no amb el mateix nom que es coneix avui, ja els ve de lluny a casa Masover. El Josep comenta que «a casa sempre n'havíem acollit, de gent, un o altre sempre hi havia. I la padrina ja preparava des de sempre berenars a la gent del voltant que el diumenge pujava d'excursió». I l'any 1990 va venir l'ampliació grossa de la casa: van fer la casa de turisme rural. Va ser llavors que van fer el canvi de les vaques de llet per la casa rural, ja que tot plegat se'ls feia una mica incompatible, sobretot a l'estiu. «Vam fer el canvi de xip, vam treure les 25 vaques frisones de llet que teníem i vam posar més vaques de carn». De les obres per fer la casa rural en va sortir un establiment amb vuit habitacions. I, ja anticipant-se a la normativa

que poc després va sortir, es va fer una reforma completa per encabir un bany a cada habitació. Però no es van quedar aquí, la dècada dels noranta va ser un no parar a Buira.

Cap a l'any 1994 van estrenar el restaurant. Malgrat haver fet sempre menjars per qui passava per la zona, llavors van inaugurar el local on els pares, el Tonet i la Mercè, i els padrins, el Ton i la Maria, ofereixen als comensals cuina tradicional pallaresa. La que coneixem com 'la de tota la vida' i que tan ambaixadora és de les comarques de muntanya. «Fèiem bàsicament escudella, entremesos, amanides i carn a la brasa. El que es feia aquí». El Josep i la Montse, seguint la tradició familiar, van marxar a estudiar hostaleria. El Josep al 2000 i la Montse al 2001. Però van marxar per tornar. Després d'estar tres anys fent temporada d'estiu a Buira i hiverns a fora de cuiners, cap al 2004 van decidir instal·lar-se definitivament a casa

Drets, d'esquerra a dreta, la Jana, l'Ana, el Josep, la Maria, el Tonet, la Mercè, el Guillem i la Montse. A la fila de davant, el Ferran, el Toni i la Clàudia.

Dansa, música i patrimoni: la tríada cultural que projecta Àneu arreu

Laia Santanach, vista per Jofre Moreno

El 30è Dansàneu, Festival de Cultures del Pirineu, tindrà lloc del 25 de juliol a l'1 d'agost, ambdós inclosos.

La memòria històrica, la recuperació patrimonial, el suport als projectes pirinencs i les propostes artístiques de qualitat i de caràcter festiu, eixos de la programació de 2021.

Hereu de l'escola d'estiu de formació fundada pel ballari i coreògraf Joan Serra l'any 1992, el Dansàneu, la trobada de dansa i música populars que any rere any ha significat una cita ineludible per als amants de la dansa tradicional, **es va refundar l'any 2015 gràcies al lideratge del Consell Cultural de les Valls d'Àneu en l'actual Festival de Cultures del Pirineu**, un projecte obert a tots els públics i les edats que posa en valor la riquesa patrimonial i natural de les Valls d'Àneu i la marida amb una proposta cultural diversa que es vertebra a partir de la dansa i de la música d'alta qualitat i mescla les propostes més contemporànies i l'incentiu a la nova creació amb la cultura d'arrel.

En aquest sentit, l'actual Dansàneu és un projecte transpirinenc que, amb la dansa com a epicentre, incorpora els atractius de disciplines artístiques, culturals, socials i econòmiques ja presents al territori i que atorguen valor afegit al propi concepte de festival estiuenc.

Els valors

Territori

Compromís i respecte territorials. El Dansàneu proposa una difusió i recuperació sostinguda del patrimoni material i immaterial que es desplegui a mitjà i llarg termini, amb inversió en l'entorn natural i cultural. El festival promou una mirada singular adreçada al visitant (turisme de qualitat) **amb l'objectiu de convertir-lo en coneixedor, en algú que compregui, estimi i fidelitzi la seua opció territorial**. El Dansàneu els ho permetrà en tant que els facilitarà aquest treball permanent i efectiu d'agermanar dansa, música i patrimoni.

Espai de coproducció

Amb col·laboracions estables amb la Fira Mediterrània de Manresa, Fira Tàrraga, Ésdansa de les Preses, Sismògraf d'Olot... i actuant a manera de co/convocats del Premi Delfi Colomé a la producció d'espectacles d'arrel tradicional.

Support al talent local

El Dansàneu acompanya els projectes d'artistes pirinencs amb forta projecció com és el cas del percussionista **Arnau Obiols** (La Seu d'Urgell), **Roser Gabriel** (acordionista de la Vall de Cardós) o la big band d'arrel **Rufaca Folk Jazz Orchestra** (projecte liderat per Sergi Vergés en col·laboració amb l'Escola Folk del Pirineu). Tots ells formen part de la programació d'aquest 2021, que festeja el 30 aniversari del Dansàneu.

Noms propis

Obrirà el festival de 2021 el ballari, coreògraf i Premi Nacional **Cesc Gelabert** que va cancel·lar el seu solo inaugural l'any passat a causa de la pandèmia. Gelabert actuarà a l'església de Santa Maria d'Àneu el diumenge 25 de juliol. A banda de la invitació a Gelabert, el Dansàneu proposa sumar-hi noms rellevants de l'escena actual. Entre ells, **Maria del Mar Bonet** (que actuarà a Santa Maria d'Àneu el 27 de juliol) i **Joan Garriga** que presentarà en concert el seu últim disc, *El ball i el plany*. Serà el divendres 30 de juliol a la nit, al recinte firal d'Esterri d'Àneu. Seguint amb la fórmula de **Trobades (im)possibles** iniciada l'any passat, el festival propiciarà dissabte 31 de juliol, també a la nit, la mescla entre la dansa contemporània amb picades d'ullet a l'arrel de **la ballarina i coreògrafa Laia Santanach i la música de Mishima**, en un concert únic i irreplicable.

El Dansàneu és un projecte impulsat pel Consell Cultural de les Valls d'Àneu amb el suport del Departament de Cultura (Generalitat de Catalunya), els Ajuntaments d'Esterri d'Àneu i l'Alt Àneu, la Mancomunitat de Municipis de les Valls d'Àneu i el Consell Comarcal del Pallars Sobirà. Compta amb el patrocini de la Diputació de Lleida (Institut d'Estudis Ilerdencs) i l'IDAPA (Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran) i la col·laboració de l'Ajuntament de Sort.

DOSSIER OFICIS

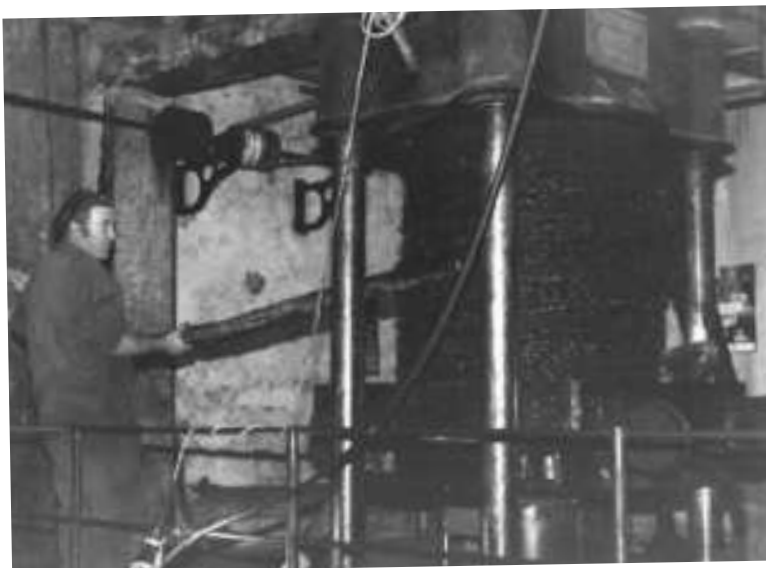
GUILLEM LLUCH TORRES > COORDINACIÓ

Amb penes i treballs 28

GUILLEM LLUCH TORRES [Barcelona, 1986. Periodista]

Ofici brut, butxaques de plata 30

JORDI ABELLA [Lleida, 1967. Antropòleg i museòleg]

El moliner Antonio Caelles, de casa Tónico, premsant les olives. Anys 80.
PROCEDÈNCIA: Arxiu fotogràfic de casa Roca.

Terra d'olives i molins 32

MERITXELL BELLERA FRANCÈS [Trep, 1987. Periodista i humanista]

L'últim teixidor de la Pobleta 34

IGNASI ROS FONTANA [Lleida, 1969. Historiador]

L'ofici d'ajudar a néixer 36

MERITXELL BELLERA FRANCÈS

PERFIL > **Ignàsia Torrecillas** 39

EVA LLUVICH [Altron, 1975. Educadora social]

Pastors i llana a la Vall d'Àssua 40

LAURA GORDÓ [La Pobra de Segur, 1980. Llicenciada en periodisme]

Els fills del Noguera 44

DARÍO ALBERT [Guàrdia de Noguera, 1993. Tècnic de Cultura]

Els miners de la postguerra 46

SUSANNA CASANOVAS [Barcelona, 1975. Llicenciada en comunicació audiovisual]

Una vida marcada pels 'paèrs' 48

MANU MOGA RELLÀ [Vielha, 1985. Periodista]

Amb penes i treballs

Guillem Lluch Torres > TEXT

Explica Jordi Abella en l'article que obre aquest dossier que les comarques del Pirineu han estat històricament molt més permeables del que hom podria pensar, també en l'àmbit dels oficis i el món del treball. L'aïllament que sovint atribuïm a aquestes valls i muntanyes es desdibuixa si fem una mirada enrere i ens adonem que, com a terra de frontera, els Pallars, la Ribagorça i l'Aran han estat tradicionalment espai d'intercanvi de béns i també de coneixements, molts dels quals aplicats a la matèria que centra aquest dossier: els oficis.

Justament en aquest primer article, Abella fa un repàs complet a l'àmbit del treball i els oficis que se n'han derivat al nostre territori. Oficis singulars que a poc a poc van anar desapareixent, d'altres que es van reconvertir i, encara, alguns que han perdurat però d'una manera més testimonial, sobretot vinculats a l'artesania. Com en molts dels articles d'aquest dossier, ens hauria agradat poder-hi dedicar algunes pàgines més, però malauradament el nostre espai és finit i no sempre és fàcil encabir tot el que voldríem explicar.

Al Pallars Jussà, i de la mà de la Meritxell Bellera, hem tractat un dels oficis singulars d'aquest racó de país, el de moliner d'oli. L'olivera ha estat i encara és un cultiu força estès a la comarca i

històricament molts pobles tenien molí propi on poder premsar la matèria primera per obtenir l'oli. Un dels més històrics, i que encara funciona, es troba a la vall de Barcedana i hem anat a parlar amb l'actual moliner i amb una de les famílies que hi ha fet oli tota la vida.

Un altre dels oficis que havia tingut una gran importància al nostre territori, però que no ha arribat fins als nostres dies, era el de teixidor. De la mà de l'Ignasi Ros ens hem traslladat fins al sud de la vall Fosca per conèixer la història de Domènec Canut, el darrer teixidor de la Pobleta de Bellvé que, de fet, probablement va ser també l'últim teixidor artesanal del Pallars. Una peça que ens serveix per fer-nos una idea de l'auge que va tenir aquest ofici i com l'arribada de la mecanització a les fàbriques va suposar-ne l'estocada final.

I encara al Pallars Jussà, una altra persona que hem anat a trobar perquè ens parli del seu ofici és la Rosa Baró, que ha exercit de llevadora durant 48 anys a la comarca. Una feina entregada, sense horaris, que li ha requerit fer molts quilòmetres, no sempre en bones condicions, recorrent pobles i viles de la conca de

Tremp i la conca Dellà per ajudar a portar la vida al món. La Meritxell Bellera hi ha anat a parlar i n'ha recollit el testimoni.

Una mostra de sal sortida de les salines de Gerri de la Sal // FOTO: Eva Lluvich.

Noguera Pallaresa amunt hem arribat a Gerri de la Sal on, com el seu nom indica, les salines hi han tingut un paper fonamental. L'Eva Lluvich ha anat a parlar amb la Ignàsia Torrecillas, que va començar a treballar de salinera amb catorze anys i que pot donar testimoni de la duresa d'aquest ofici.

La de pastor és una altra feina molt representativa del nostre territori que ha arribat fins a dia d'avui, tot i que amb entrebancs. Iniciatives com l'Escola de Pastors del Pallars Sobirà han teixit un fil d'esperança que obre la porta al relleu generacional, tot i que les dificultats són altes. La Laura Gordó ha anat a trobar un dels últims exponents del vell ofici de pastor a la vall d'Àssua i ho ha complementat amb aquesta mirada cap al relleu generacional, sense oblidar l'important –i poc o gens visibilitzat– paper que ha tingut la dona en aquest àmbit.

Un dels oficis més singulars del nostre territori és el de raier, aquell que consistia a traslladar la fusta dels boscos pirinencs fins al mar tot aprofitant la via de transport més natural: els rius. Una feina dura i complexa, tant pel viatge de baixada, menant uns troncs sobre aigües no sempre tranquil·les –o a vegades, massa tranquil·les com per lliscar-hi–, com pel viatge de tornada, on calia refer a peu el camí de pujada fins al Pirineu. De tot plegat en parla el Darío Albert en un altre dels articles d'aquest dossier dedicat als raiers de la Noguera Pallaresa.

Després de remuntar el Flamisell i el Bòssia hem creuat els colls de Perves i Viu per parlar d'un ofici que va tenir una gran transcendència a la Ribagorça, el de miner. Malpàs i Cierco van ser durant dècades els epicentres de la mineria en aquesta comarca i van marcar, en bona part, el seu dia a dia, tant en l'àmbit econòmic com social. En conseqüència, el tancament d'aquestes mines també va tenir-hi un impacte considerable. De tot plegat en parla la Susanna Casanovas en un reportatge on encara ha pogut conversar amb alguns dels últims miners que van patir la duresa d'aquell ofici.

I aquest recorregut pels territoris on neixen la Garona i les Nogueres l'acabem a l'Aran, on el Manu Moga ha anat a recollir el testimoni de l'últim cisteller artesà que queda a la vall. Tòn Leja, d'Arties, és el darrer testimoni directe que pot explicar –i aplicar– el procés tradicional d'elaboració de *paèrs*, els cistells típics de l'Aran. Un ofici que, mentre ell pugui, no deixarà que caigui en l'oblit.

Som conscients que ens hem deixat oficis i testimonis interessants per recollir però, com dèiem al principi, l'espai d'aquestes pàgines és finit i no sempre hi podem encabir tot el que voldríem. Afortunadament, confiem que el camí que farà aquesta revista serà llarg i que molts dels oficis o testimonis que en aquesta ocasió no hem pogut tractar tindran el seu espai en les diverses seccions dels números que vindran.

L'escriptor Ceferí Rocafort, segon per l'esquerra, amb altres excursionistes damunt d'un rai a Collegats // PROCEDÈNCIA:
Arxiu de l'Ajuntament de la Pobla de Segur.

Pastors i llana a la vall d'Àssua

EL DESPOBLAMENT AL PIRINEU VA DEIXAR LES MUNTANYES AMB POCOS PASTORS I L'APARICIÓ DE LA RENTADORA I LES FIBRES SINTÈTIQUES VAN FER QUE LA LLANA CAIGUÉS EN DESÚS

Laura Gordó > TEXT // Felipe Valladares > FOTOGRAFIA

La tarda abans havia fet vuit anys del seu naixement. En el mateix poble i la mateixa vall. Igual que son pare i sa mare i que son padrí i que gran part dels seus ascendents. Li sobraven dits de les mans per ensenyar als veïns tan gran com s'estava fent, però aquell no era motiu per a què ell i una de les seves germanes, un any més petita, fossin els encarregats de munyir a diari les cinc vaques de casa. Amb una boirina que calava ossos i una

manta de neu que des de feia setmanes cobria camps, prats i teulats, aquell migdia els dos nens ja se n'havien fet cinquanta, de litres a mans. I a la primavera el pare li demanaria a l'Antònio que anés a tragar i ell sortiria a punta de dia amb un tros de formatge i pa al sarró, una mula, una euga i un ruc, i cap als camps a recollir l'herba. I als trossos del costat hi hauria altres homes i nens també traginant o fent anar la dalla i el primer en acabar aniria

a ajudar els altres. «En aquells temps hi havia una harmonia als pobles que no l'hem tornat a veure», m'explica aquell marrec espavilat que avui ha complert els seixanta-nou. «M'agradava la sensació d'anar fent feina mentre els sentia xerrar, riure i cantar. Avui si cantes et miren pensant que estàs boig.»

L'Antònio Peiró, fill d'una de les cases més petites de Llessui, casa Safalla, és un dels testimonis del gran canvi que han patit els pobles de muntanya

durant els últims temps. Amb una vida dedicada per complet als animals, conserva molt d'aquell nen despert que els capellans van veure que tenia cap. «Se'm van emportar al seminari de la Seu d'Urgell i no em volien deixar marxar, però els vaig dir que per estudiar Teologia s'hi quedessin ells. Vaig fer el batxillerat i vaig tornar a casa.»

Son pare, cabaler, es va casar amb una pubilla, i de quinze ovelles i dues vaques que tenien aviat va passar a sumar-ne set i seixanta. Explica que d'ell ho va aprendre tot, que l'home tenia bon ull pels animals. «Alguns veïns li feien l'herba a canvi que ell els cuidés les bèsties perquè sabien que de vedell no se li'n moria cap». El Ton va ser el primer pastor de la

mntanya de Llessui, on encara avui els ramaders de la vall d'Àssua porten el bestiar a passar l'estiu, i va ser qui, explica l'Antònio amb satisfacció, va proposar no tancar les vaques a les nits. «Des d'aquella tardor en què els altres van veure que baixaven tan bones de muntanya s'han deixat sempre lliures.»

Una generació perduda. Quan l'Antònio Peiró va decidir quedar-se a Llessui tenia divuit anys. Sa mare es va morir i ell no volia deixar son pare sol amb una germana petita de deu anys ni que la casa se n'anés «als collons». Si també hi va haver vocació en aquella decisió? S'estranya que se li preguntin.

En aquell moment aquest tipus de reflexions ni es plantejaven, diu. «La

vocació ve després». S'havia examinat per a l'accés a la universitat i li havien ofert treballar a Fecsa més d'una i de dues vegades, però ell havia dit que no, que guanyaria més o menys, però que sempre seria l'amo. Al cap de poc era qui gestionava la muntanya de Llessui i en un anys ja tenia tres-centes ovelles.

Quan avui es parla del despoblament del Pirineu durant la segona meitat del segle XX, l'Antònio diu que té molt clar quin va ser el motiu, la duresa de la vida a la muntanya, però sobretot quina va ser la terrible conseqüència que aquest va comportar i que encara avui s'està pagant: es va perdre una generació. Durant els seixanta i setanta, famílies senceres van deixar la vall d'Àssua. El poble de Llessui va passar de tenir escola amb cent nens a

A dalt, l'Anna Plana i l'Antònio Peiró observen el ramat al Cataplà, al terme de Llessui. Al detall, una cardadora manual per cardar la llana exposada a l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu.

Els miners de la postguerra

A L'ALTA RIBAGORÇA TROBEM VESTIGIS D'UN RIC PATRIMONI MINER DEL QUAL NOMÉS RESTA L'OBLIT I L'ABANDÓ; LES MINES DE MALPÀS I CIERCO VAN SER DOS FOCUS DE MOLTA ACTIVITAT

Susanna Casanovas > TEXT // Roger Gras > FOTOGRAFIA

Després de la Guerra Civil trobem una Espanya amb fam, pobresa, misèria i repressió. L'esperança que els Aliats intervinguessin a Espanya es va evaporar un cop l'ONU es va limitar a condemnar el règim franquista i va excloure qualsevol intervenció. Sense liquiditat financera i amb l'aïllament internacional, va ser prioritari disposar de matèries primeres. A la zona del Pirineu i als Pallars es va iniciar l'extracció de carbó i l'explotació dels minerals metàl·lics a través de sistemes de mines subterrànies.

Mines de carbó i de plom. A Cierco, un nucli agregat de Vilaller, l'any 1941 es van començar a explotar les mines, situades en una zona abrupta amb forts pendents i de difícil accés, però amb un dels punts de mineralització més importants de plom i zinc de Catalunya. El 1931, a redós de l'alegria provocada per l'adveniment de la Segona República, es va constituir la societat Minera Industrial Pirenaica SA (MIP-SA) amb un capital d'un milió de pessetes i amb l'objectiu d'explotar les mines de carbó de Malpàs i de plom de Cierco (Nogués, 2013). L'explotació d'aquesta última es va mantenir durant 43 anys fins al 1983 i va marcar socioeconòmicament la vall de Barrabés.

Per accedir a les mines de Cierco cal seguir l'N-230, en direcció a França. Una vegada passat Vilaller, cal anar en direcció nord, sobrepassar Forcat i, abans de la cruïlla cap a Estet, trencar a la dreta per travessar la Noguera Ribagorçana i arribar a través d'una pista asfaltada fins al petit nucli de la quadra de Cierco. Des d'aquí, seguir cap al nord fins a trobar les instal·lacions de les mines. Per arribar a les bocamines i als afloraments més interessants cal remuntar uns metres pel bosc.

Trobar testimonis vius de l'experiència a les mines no ha estat fàcil. El testimoni viu és escàs, però hem pogut conversar amb Lluís Palacín Buil i Manolo Carrera Feixa, una conversa curta, però plena d'aportacions personals que il·lustren una activitat i una època, ara ja desapareguda. Lluís Palacín té 91 anys, casat, sense fills. Va néixer a Artiga, un antic poble del municipi del Pont de Suert, enclavat dins

del terme de Vilaller, i avui pràcticament despoblat. Amb quinze anys va entrar a treballar a les mines de Cierco, on va estar una dècada fent totes les feines possibles. Del seu pas per les mines recorda que hi havia molta gent, eren 114 persones en plantilla, i malgrat tot, sempre quedava treball per fer a causa de les baixes per malaltia i per les vacances dels miners. Amb ell, hi van treballar dos germans que ja no viuen, que van morir de càncer. A les mines de Cierco no es van registrar accidents importants, sols una mort provocada per un esfondrament. A l'inici, la gent emmalaltia per silicosis, una malaltia que provoca molèsties de pit i pulmó per culpa de la inhalació constant de diòxid de silici. Més tard, les condicions van millorar en equipar les galeries amb mànigues d'aigua i, per tant, eliminant la pols en suspensió.

El sistema d'excavació que s'utilitzava consistia en galeries situades a diferents nivells, separades en vertical per 30 metres de desnivell, seguint en vertical i horitzontal el filó principal, amb un complex enreixat de bocamines i galeries. «Quan treballaven a les galeries la runa l'anàvem rebaixant per poder treballar-hi drets. Totes

El Manolo Carrera i el Lluís Palacín van treballar de miners a les mines de Cierco.

les galeries es comunicaven des de la 6 fins a la 16 amb escales de fusta», explica Palacín. Equipats amb una granota, un casc i llum, la jornada laboral s'estenia des de les vuit del matí fins a les tres del migdia. «Hi havia miners que baixaven a la cantina a dinar i altres anaven al campament, situat a la plana de Cierco, on hi havia una estufa i es podien escalfar el dinar. Jo tenia la sort d'anar a casa», explica Lluís.

«Has vist mai una pedra de plom? Pesa molt. N'he tret quilos i quilos, no sé quants, però molts. Recordo com carregàvem els camions amb el plom i es portaven a Cartagena, on hi havia els forns, i els camions amb argent, amb 700 tones cadascun, es portaven a França amb dues tandes: una a l'abril i l'altra a l'octubre», relata Palacín. Més tard, Vilaller va disposar d'un forn elèctric i una foneria de plom.

Servei militar a la mina. Manolo Carrera de 85 anys, solter i fill de Vilaller, va fer el servei militar a la mina. En aquella època, el servei era obligatori i podia ser redimit per ser treballador dels anomenats sectors estratègics nacionals com ferrocarrils, energia elèctrica o mineria. El doctor en Història Jaume Perarnau Llorens descriu en el seu article 'El patrimoni miner del Franquisme i la seva incidència en el paisatge industrial català' que molts joves optaven a la mineria

com una via d'escapament, en una època en què el canvi d'una dedicació de treball miner, sempre relatiu i de difícil justificació, els permetia sufragar-se les urgents necessitats i penúries primàries de la majoria de famílies d'aquells anys (Llorens, 2013). En Manolo era de la quinta del 47 i va començar al safareig de les mines. «Em pagaven 12 pessetes, però un cop vaig acabar el servei militar i, per mèrit d'un senyor que era amic de la família, hi vaig poder tornar com a treballador durant sis anys». Hi havia peons de primera i de segona, i els sous raquítics dels miners milloraven, de tant en tant, amb les primes de producció.

La MIPSa va generar molta ocupació laboral, va ser providencial per la comarca de l'Alta Ribagorça per garantir l'assentament de la població, que va passar de 3.000 habitants el 1940 a més del doble el 1955, i també va repercutir en la millora de les carreteres. Durant els primers anys d'exploració, els operaris havien d'arribar a la mina a peu. En aquest sentit, tant Palacín com Carrera recorden que un cop feta la carretera no es disposava de cotxe de línia i que, des del Pont de Suert fins a Cierco, anaven recollint els treballadors amb un camió. «Anàvem com a sardines, era pitjor que al servei militar, especialment en ple hivern quan feia *torbera*, llavors et quedaves

gelat i esperaves poder entrar a la mina per escalfar-te, ja que tant a l'hivern com a l'estiu s'hi estava prou bé.»

Les millores també van repercutir a la població des d'un punt de vista social amb la construcció d'habitatges, escoles, economats, assistència mèdica i activitat comercial. «Vilaller va canviar molt, hi havia molta gent de tots els indrets d'Espanya que van venir a treballar a MIPSa i ENHER. Quan plejàvem de treballar, molts miners ens quedàvem per agafar truites de riu i llavors ens tocava baixar a peu. Treballàvem dissabtes inclosos, però a la tarda aprofitàvem per anar al ball que també feien diumenge o al cine», recorden Lluís i Manolo.

Aquells van ser uns anys d'un fals progrés, ja que a mitjan segle XX, amb l'obertura als mercats internacionals i el final de l'autarquia, la mineria estava ferida de mort i les mines de Cierco van tancar l'any 1984. Un autèntic cop per al Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça.

Cal destacar el paper que està desenvolupant actualment el Grup de Recuperació i Investigació de les Mines de Malpàs, format per persones d'àmbits molt diferents, que tenen com a objectiu estudiar, promocionar i conservar el patrimoni miner i geològic de les mines de Malpàs i de la vall de Peranera i Erillcastell. Podeu trobar tota la informació a www.minesdemalpas.org 📄

Dues colles de miners treballant a l'Alta Ribagorça. Anys 40 // PROCEDÈNCIA: Fons Enher.

Una vida marcada pels 'paèrs'

TÒN LEJA ES RESISTEIX QUE QUEDI EN L'OBLIT LA FEINA ARTESANAL D'ELABORAR ELS CISTELLS ARANESOS D'UN TEMPS QUE JA HA PASSAT A MILLOR VIDA A LA VAL D'ARAN

Manu Moga Rella > TEXT // Gorka Martínez > FOTOGRAFIA

«Els *paèrs* són la meua vida, la meua passió», afirma en Tòn Leja amb un somriure d'orella a orella només començar la conversa. Té 68 anys, però l'esperit i la vitalitat d'un jove de 20 anys. Abillat amb una boina que l'ha acompanyat durant bona part de la seva vida, en Tòn, que viu a Arties, a la casa familiar –casa Alberto–, detalla fil per randa com s'elaboren els cistells típics de la Val d'Aran: el *paèr* –amb ansa– i el *brèç* –més petit i sense ansa–. Mentre va recordant tot el procés, narra fins el més petit detall de tot el que comporta elaborar un cistell, començant pel moment en què va a buscar la millor fusta per treballar. «A partir del 10 d'agost, coincidint amb la festivitat de Sant Llorenç, aprofito per anar amb una destrat a buscar la fusta de mata per triar les millors peces per després poder elaborar els cistells. Sempre, el millor moment és quan hi ha el quart minvant de la fase lunar.»

En Tòn és un apassionat i amb molt de sentiment recorda que el seu pare i el seu padrí van ser qui de ben petit li van transmetre els coneixements que va adquirir sobre els cistells. El seu pare li aconsellava com havia d'elaborar-los, de manera que els començava a fer per després ser ell mateix qui li acabés de retocar i polir la feina. «Abans, a totes les famílies sempre hi havia algú que sabia elaborar els cistells, ja que es podien fer servir per a moltes coses: per anar a l'hort a recollir patates, per dur llana a

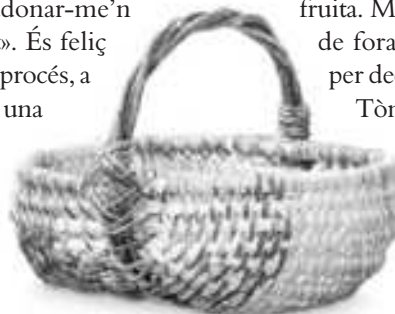
rentar o, fins i tot, per portar-hi pedres», recorda melancòlic d'altres temps. La Val d'Aran ha estat un territori on, com a moltes altres zones de muntanya, a causa de la llunyania de les grans ciutats i a una orografia que la fa estar rodejada, amb una sensació de tancament, s'ha-gi viscut principalment de la pagesia i l'agricultura. D'aquí que la passió que mostra en Tòn amb els cistells fos una de les principals activitats d'oci, però a la vegada de treball, fins fa poques dècades. Ja en temps més contemporanis, en Tòn ha tingut l'oportunitat d'ensenyar com es fabriquen aquests cistells a diferent gent que ha mostrat cert interès en aquest ofici. Durant diversos anys, el Conselh Generau d'Aran va organitzar cursos per elaborar cistells, amb en Tòn com a professor. Aquests cursos, que s'impartien a la seu del Museu dera Val d'Aran de Vielha, van tenir un èxit de convocatòria important, amb més d'una dotzena d'alumnes en cada edició, a on els aprenents podien aprofundir en les tècniques que es feien servir a l'Aran fins fa unes dècades.

La metodologia. «En només una hora i mitja puc completar un dels cistells més petits. Quan començo a fer-los, el temps s'atura i hi puc dedicar hores i hores sense adonar-me'n si s'ha fet ja de nit». És feliç quan parla de tot el procés, a on només necessita una

cadira i un ganivet. L'hivern a l'Aran, marcat per la neu i el fred, fa que sigui el moment ideal per a què en Tòn s'assegui a la seva cadira de palla –una altra de les seves passions és precisament l'empallament artesanal de cadires– i comenci a treballar en l'estructura que tindrà el futur cistell. La seva metodologia és fixa i la inèrcia fa que precisament perdi la noció del temps que hi dedica. Sempre ho fa de la mateixa manera: primer comença amb les anses –en el cas dels *paèrs*– que és la part més dura, segueix amb les corones laterals que subjectaran el cistell, després defineix la forma que tindran, acabant per entrellaçar les fustes del fons del cistell de forma molt curosa, fins que queda ben polit i sense cap tipus de forat ni esquerdas. Un procediment delicat, intens i que necessita d'una paciència absoluta i que reflecteix la personalitat d'en Tòn.

Avui, molta gent de fora, i també local, li demana que els faci un cistell, que en la seva majoria s'utilitza com a element decoratiu. Gent de Madrid, Salamanca, Barcelona... Els clients que en Tòn té cada any venen de tot arreu i quan arriben a la Val d'Aran ja pregunten per ell. «Els restaurants em demanen petits *brèç* per a decorar o per a fer-los servir de safata per a portar el pa o la fruita. Mentre que els que venen de fora normalment els volen per decorar les seves cases». En Tòn ens confirma que en un

Cistell elaborat per en Tòn.

any pot arribar a fer més de cent cistells! Fa uns anys, pel casament d'una de les seves nebodes va haver de fer-ne, precisament, més de cent. Aquesta passió pels cistells fa que no pugui parar d'elaborar-los. De fet, durant molts anys ha participat en fires d'artesanía tant a l'Aran com a fora; fins i tot va anar a Salt (el Gironès) per mostrar els seus cistells en una fira d'oficis. En aquest tipus d'esdeveniments ha pogut fer demostracions de com treballar la fusta, a on grans i petits s'han quedat bocabadats veient la precisió amb la qual

En Tòn dedica el seu temps per després regalar un tros de la passió. «Em fa molt feliç quan veig que la gent ve i observa amb deteniment com elaboro un cistell. Molta gent no ha vist mai el procés i no

imagina que amb poques eines poden tenir una peça pràcticament única. De veritat, que gaudeixo gairebé més veient la seva reacció, que no pas pel temps que hi dedico.»

L'últim cisteller. «Ara mateix soc l'únic veí de la Val d'Aran que encara treballa aquests cistells autòctons. Si no canvia la cosa, amb mi morirà un art que ha estat present en la nostra manera de viure fins fa pocs anys. És una llàstima que les noves generacions no valorin més aquests tipus de feines, però ho entenc, ja que la gran majoria no ha viscut el que era la vida al camp o a l'hort, i en la societat actual, el turisme, sobretot de neu, és el que mou l'economia a casa nostra». I és que com diu en Tòn, Baqueira-Beret, inaugurada l'any 1964, és des de ja fa molts anys el principal motor econòmic de l'Aran. La gent més gran és qui ha viscut la transició de l'estil de vida antiga a la més moderna i poden comparar de quina manera ha canviat tot. En canvi, els més joves ja han nascut amb l'esquí com la principal font econòmica i totes aquestes feines tradicionals, com la de fer cistells,

els queden molt lluny i desconeixen totalment el seu procediment. Senzillament, és un exemple i un reflex del nou estil de vida, que deixarà en el record un temps passat, qui sap si per sempre. Si més no, en Tòn seguirà elaborant aquests cistells mentre la salut li ho permeti. Ho compagina amb l'empallament de cadires, però sobretot amb l'hort, una activitat a la qual dedica bona part del seu dia a dia, una vegada es va jubilar de la seva feina en un taller de cotxes ja fa uns anys. Ara disposa de tot el temps del món per seguir gaudint de les seves passions, les quals ha realitzat tota la seva vida, i amb les quals continuarà fins que el cos digui prou. 🍷

En Tòn Leja només necessita una cadira i un ganivet per elaborar els 'paèrs' durant hores al carrer. Al detall, en Tòn amb la seva mare davant de casa, amb qui ha compartit la seva passió tota la vida // PROCEDÈNCIA: Arxiu Tòn Leja.

Santa Maria de Mijaran

SITUAT AL CENTRE GEOGRÀFIC D'ARAN, EL SANTUARI DE SANTA MARIA DE MIJARAN HA ESTAT HISTÒRICAMENT UN INDRET D'UNA GRAN RELLEVÀNCIA PER ALS ARANESOS

Elisa Ros Barbosa > TEXT I FOTOGRAFIA

La plana de Mijaran, situada al nord de Vielha, constitueix el centre geogràfic de la Vall d'Aran. Lloc de reunió i de culte precristià —del qual donen testimoni el monòlit conegut com la Pèira de Mijaran, així com la sepultura homònima (1400-1200 aC) o, fins i tot, l'estela funerària tardoromana que fins a finals del segle XIX s'hi conservava—. També les llegendes ens parlen d'un passat sacralitzat i carregat de simbolisme polític punt de reunió, al voltant de l'esmentat monòlit, on els antics habitants de la vall resolien els seus afers. Altres fonts expliquen que el gran general romà Pompeu, fundador al voltant del 72 aC de la ciutat romana de *Lugdunum Convenae* —l'actual Sent Bertran de Comenge— hi feu construir una ara votiva.

L'origen. Ja en temps cristians, segons la tradició, s'hi aixecà, sobre les ruïnes d'un temple pagà, un monestir fundat per sant Paulí de Nola (355-431 dC). Però aquesta atribució de fundació, com la d'altres comunitats agustinianes, no té cap base històrica i respon a una invenció dels mateixos frares que, als segles XVI, XVII i XVIII, buscaven dotar de major glòria i antiguitat les fundacions dels ermitans de Sant Agustí.

Ni l'arqueologia ni tampoc les característiques arquitectòniques de l'església ens permeten, però, retrocedir la seva cronologia més enllà de primers de segle XII. Per les restes conservades i la documentació gràfi-

ca existent podem afirmar que, malgrat les reformes posteriors, l'edifici original s'adscriuria al que s'ha denominat primer art romànic, d'acord amb un model habitual a l'arquitectura romànica d'Aran: planta basilical, sense creuer, amb tres naus voltades i encapçalades a l'est per tres àbsides semicirculars, decorades amb arcuacions cegues i llesenes. La portalada, amb timpà, s'obria a la façana meridional.

No obstant, el document més antic referent a Santa Maria de Mijaran és més tardà. És la concessió de delmes al santuari feta el 2 de març de 1175 pel

rei Alfons II el Cast. En aquest no es parla de cap comunitat religiosa, però denota la importància que el santuari ja havia assolit. Sabem que va acollir actes de gran rellevància, com la presa de possessió de l'Aran per part del noble Guillem d'Entença (1220-1239), a qui els aranesos es van negar a prestar obediència. Més tard, el 1265, fou el rei Jaume I qui hi va rebre l'homenatge dels diversos estaments. El 1283 s'hi van reunir els aranesos, per decidir, davant la imminent invasió francesa, com actuar enfront a l'exhortació de no oposar resistència que els hi havia adreçat el bisbe de Comenge, ja que el rei Pere el Gran havia estat excomunicat pel Papa.

També durant el període de dominació francesa (1283-1313), i més concretament durant els anys que la vall va romandre sota la tutela del rei de Mallorca, aliat de França (1298-1313), hi ha constància de reunions d'alta transcendència política. En especial, la celebrada el 22 d'octubre de 1309, en la qual els representants aranesos van ratificar les primeres ordenacions escrites.

Certs indicis permeten suposar que l'establiment de la comunitat religiosa es va produir llavors, coincidint amb el moment de major expansió de les canòniques agustinianes. La hipòtesi es fonamenta en el fet que l'any 1304 el bisbe de Comenge, Bosom de Salinhac, decidí reduir el nombre de canonges del capítol catedralici, i dotà econòmi-

Comparació entre les decoracions de les àbsides de Mijaran, Unha i Sant Climent de Taüll.

cament aquells canonges sortints que es dediquessin a restaurar o fundar noves cases agustinianes. Sembla lògic que, amb l'objectiu de reforçar els lligams amb França, es considerés convenient l'establiment d'una comunitat agustiniana que depengués de Tolosa de Llenguadoc. Per contra, resulta poc probable que una comunitat francesa s'establís després del retorn, l'any 1313, de la Vall d'Aran al reialme d'Aragó. No serà fins al regnat d'Alfons el Benigne (1327-1336) que trobarem una primera referència a la comunitat agustiniana de Mijaran. El cenobi, que es convertí en l'escenari del jurament dels governadors, tingué un gran pes social i es beneficià de nombrosos privilegis i donacions.

La guerra civil catalana. Però la guerra civil catalana (1462-1472) primer, seguida de la rebel·lió d'Hug Roger III de Pallars (1482-1483), va comportar saquejos i la destrucció del monestir. També la desaparició de l'antiga imatge mariana i potser la quasi total destrucció del Davallament de Mijaran, del qual avui només resta el bust de Crist. Ens ho permet suposar un document de 1640 on es manifesta que ja només es conservava part del Crist.

Pacificada la vall, el 1506, Ferran II el Catòlic annexionà el monestir a la província agustiniana aragonesa, i el va convertir en priorat de Santa Maria de Gràcia de Lleida. També n'impulsà la reconstrucció i la consagració d'una nova marededeu, d'estil renaixentista. És en aquest context quan l'església va adquirir la configuració actual, d'única nau, amb grans arcs diafragma per sostenir l'encavallada de fusta de la coberta. L'absidiola meridional es transformà en una sagristia rectangular. I es produïren modificacions a la portalada, que substituïren el timpà per un arc apuntat i encastaren el crismó que abans l'ocupava, en una posició anòmala, sobre l'arquivolta exterior. S'inicià llavors una nova etapa de prosperitat per al monestir, que va esdevenir escola de gramàtica i panteó de les famílies araneses més il·lustres.

Però a meitats del segle XVIII començà la decadència fins a ser finalment

clausurat l'any 1778. Després d'uns anys d'abandó, l'heretat fou desamortitzada i venuda a particulars. Només es preservà l'església, que es mantingué com un dels més estimats santuaris marians de l'Aran. D'aquest moment són els primers dibuixos en els quals s'observen encara les ruïnes de les dependències monàstiques.

Sense gaires variacions arribà fins a l'esclat de la Guerra Civil. El 31 de juliol de 1936, dins del context revolucionari que es vivia, es produí la crema d'altars i imatges, i el santuari confiscat es convertí en polvorí. El 16 d'abril de 1938, l'exèrcit republicà, abans de retirar-se, va fer volar l'edifici.

No va ser fins el 1976 que es va iniciar la dignificació de les ruïnes, les quals, des de la recuperació del Consell General, el 17 de juny de 1991, acullen, cada 17 de juny, els actes de la diada nacional d'Aran. Però, paral·lelament, es començà a pensar en la reconstrucció. Finalment, s'optà per construir al costat de les ruïnes un santuari de nova planta, segons projecte de l'arquitecte Mariano Gomà. El nou edifici, executat en bona part amb finançament popular, fou consagrat el 8 de setembre de 1999 per Joan Martí Alanís, bisbe d'Urgell.

A dalt, l'antic i nou santuari de Mijaran.
Al detall, la façana meridional de Mijaran,
l'any 1885 // PROCEDÈNCIA: Fons B. de
Gorsse. AGA.

Uns valors universals excepcionals

ÉS BEN CONEGUT QUE LES ESGLÉSIES ROMÀNIQUES DE LA VALL DE BOÍ SÓN PATRIMONI MUNDIAL, EL QUE NO ES CONEIX TANT ÉS PER QUÈ LES VA DISTINGIR LA UNESCO

Cristina Castellà > TEXT

L'any 2000 el Comitè del Patrimoni Mundial de la UNESCO va aprovar la inscripció de les «Esglésies romàniques catalanes de la Vall de Boí» a la Llista del Patrimoni Mundial. Per formar part de la Llista, els béns patrimonials que ho sol·liciten han de tenir Valor Universal Excepcional (VUE) i satisfer alguns dels criteris que marca la UNESCO, que en aquest cas són: el (ii) i el (iv). El criteri (ii) diu que «l'important desenvolupament de l'art i l'arquitectura romànica de les esglésies de la Vall de Boí és el testimoni dels profunds intercanvis interculturals a l'Europa medieval i en particular a través de la barrera muntanyosa dels Pirineus»; i el criteri (iv) destaca que «les esglésies de la Vall de Boí són un exemple particularment pur i homogeni de l'art romànic en un paisatge rural mantingut pràcticament intacte». Tot seguit veurem com es materialitzen aquests criteris VUE, un tema al qual potser no s'ha prestat massa atenció i que creiem que pot ser d'interès.

Nou monuments de set pobles. El bé inscrit a la Llista està format per les es-

glésies de l'Assumpció de Còll, Santa Maria de Cardet, Sant Feliu de Barruera, la Nativitat de Durro, Santa Eulàlia d'Erill la Vall, Sant Joan de Boí, Santa Maria de Taüll, Sant Climent de Taüll i l'ermita de Sant Quirc de Durro. Nou monuments de set pobles del municipi de la Vall de Boí que, com diu la UNESCO, pertanyen a tots els pobles del món. Segur que molts coneixen les esglésies de Sant Climent, de Sant Joan o de Santa Eulàlia, però potser no són tan conegudes, per exemple, Santa Maria de Cardet, Sant Feliu de Barruera o l'Assumpció de Còll, tot i compartir el mateix VUE que les altres. Cal remarcar la importància de la idea de conjunt, ja que, com veurem, el VUE és present en totes les esglésies del bé inscrit. Recordem el que diu el criteri (ii), que se centra en l'intercanvi intercultural en l'arquitectura i l'art; i comencem per l'arquitectura: les esglésies de la Vall de Boí es van construir seguint els models arquitectònics del que s'anomena romànic llombard, nom que ja ens indica que és des de la Llombardia des d'on es va expandir aquest estil en època medieval. Aquest és, per tant, un testimoni de l'intercanvi intercultural del qual parla el criteri (ii). Entre les diferents característiques d'aquest romànic ens interessa fixar-nos en les que trobem a totes les esglésies de la vall: els murs construïts amb petits carreus rectangulars, ben escairats i posats a trenca junt i les senzilles decoracions escultòriques

d'arcuacions i lesenes que s'estenen per l'exterior de façanes d'absis i campanars. L'aparell de petits carreus el veiem a tots els murs dels elements arquitectònics del segle XII de les esglésies de Sant Climent i Santa Maria de Taüll; al segon pis del campanar de Sant Joan; al campanar i a part de la façana nord de Santa Eulàlia; a l'absis del segle XII de Sant Feliu; al campanar i el porxo de la Nativitat; a l'ermita de Sant Quirc i a l'absis de Santa Maria de Cardet.

Pel que fa a la decoració escultòrica d'arcs cecs i lesenes, la veiem als absis i campanars de Santa Maria de Taüll i Sant Climent, a l'absis del segle XI i al segon pis del campanar de Sant Joan, al campanar de Santa Eulàlia, a l'absis nord de Sant Feliu, al campanar i a les façanes nord i sud de la Nativitat, a l'absis de Santa Maria de Cardet i a totes les façanes i a l'absis de l'Assumpció. Altres mostres d'aquest intercanvi intercultural, seguint amb l'arquitectura, són les emblemàtiques torres campanar de Sant Climent, Santa Maria de Taüll, Sant Joan, Santa Eulàlia i la Nativitat, les portalades amb decoració escultòrica de l'Assumpció i la Nativitat i els Crismons d'aquestes dues mateixes esglésies, de l'església de Santa Maria de Cardet i, fora del seu emplaçament original, el de Sant Climent de Taüll.

El Mestre de Taüll. Seguim amb el criteri (ii), però fixant-nos ara en els béns mobles. Com és sabut, són molts i molt importants els que, procedents d'aquestes esglésies, es conserven en diversos

La Nativitat de Durro.

PROCEDÈNCIA: Centre del Romànic de la Vall de Boí.

museus, però els que aquí ens interessin són els que es conserven *in situ*, i és a Sant Climent de Taüll i a la Nativitat de Durro on els trobem en aquest cas. A Sant Climent, tot i els diversos arrencaments, a l'interior de l'església –i a l'exterior– encara es conserven molts fragments de pintura mural romànica. Aquestes pintures pertanyen a diferents moments i equips de pintors. Ens centrarem en les de l'anomenat Mestre de Taüll, ja que són aquestes pintures les que els experts han relacionat amb diverses influències europees, des de la pintura d'influències bizantines que hi han vist alguns autors fins a la de l'art tolosà al qual s'han referit d'altres més recentment. Les pintures del Mestre de Taüll conservades a l'església són l'escena de Caïn i Abel, les imatges de diversos personatges sants –Sant Pere, Sant Climent i probablement Sant Corneli–, la d'un guerrer tocant un corn i les importants restes de la capa profunda de Crist en Majestat, entre d'altres. A més

a més de les pintures, a Sant Climent també es conserven tres talles romàniques dels segles XII i XIII. Pel que fa a l'església de la Nativitat, l'any 2001 es van trobar tres fragments de la imatge de Nicodem que s'han conservat *in situ* i que formava part d'un Davallament de la Creu, un conjunt escultòric que s'ha relacionat amb els drames litúrgics medievals i dels quals tenim diverses mostres provinents de la mateixa vall –destaca el de Santa Eulàlia d'Erill la Vall–, així com en altres indrets dels Pirineus.

En aquesta aproximació al criteri (ii) també volem remarcar la importància que se citi explícitament «els Pirineus» com a entorn d'intercanvi cultural, ja que l'entorn de les esglésies de la Vall de Boí és fonamental per entendre el seu VUE, i aquest punt ens porta directament al criteri (iv), recordem-lo: «Les esglésies de la Vall de Boí són un exemple particularment pur i homogeni de l'art romànic en un paisatge rural mantingut pràcticament in-

tacte». Pirineus i entorn rural, aquest és el marc. Podríem evocar moltes imatges de les esglésies de la vall i el seu entorn rural: imatges del bestiar pasturant als prats dels voltants; de les cases que les envolten, dels cementiris amb els tradicionals enterraments a terra, del Faro de Durro tant proper a l'ermita de Sant Quirc, dels camins històrics que uneixen els pobles, de les muntanyes sempre presents... Però sobretot no ens volem oblidar de la gent, de les veïnes i els veïns de cada un dels pobles que viuen el dia a dia de les esglésies i que han conservat i conserven aquest VUE. La seva complicitat i implicació amb el bé, junt amb les actuacions de les administracions responsables, és fonamental per tal d'assegurar el compromís de preservar-lo, i és que, com diu la UNESCO, «les esglésies romàniques catalanes de la Vall de Boí» són la nostra herència del passat, que gaudim avui i que transmetrem a les generacions futures 🏰.

A dalt, una vista exterior panoràmica i dos detalls de l'interior de Sant Climent de Taüll // PROCEDÈNCIA: Centre del Romànic de la Vall de Boí.

Garona-Nogueres s'edita amb el suport i la col·laboració d'institucions i organismes oficials.
Sense la seva ajuda i el seu compromís no seria possible de publicar aquesta revista.

> AMB EL SUPORT DE

IDAPA

Institut per al Desenvolupament
i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran
*Institut entath Desvolopament
e era Promocion deth Naut Pirenèu e Aran*

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**

Diputació de Lleida

La força dels municipis

Consell Comarcal del Pallars Jussà

**Alta
Ribagorça**

Consell Comarcal

**Conselh Generau
d'Aran**

Bisbat d'Urgell

> AMB EL COMPROMÍS DELS AJUNTAMENTS DE

- LA POBLA DE SEGUR
- EL PONT DE SUERT
- RIALP
- SORT
- LA TORRE DE CAPDELLA
- TREMP
- VALL DE BOÍ
- VILALLER

> AMB LA COL·LABORACIÓ DE

- Arxiu Comarcal del Pallars Jussà
- Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà
- Arxiu Istoric Generau d'Aran
- Centre del Romànic de la Vall de Boí

Soldats de l'exèrcit franquista avançant en columna a la carretera de Rialp // PROCEDÈNCIA: ACPS. Fons Agustí López Pla (97). Núm. 123.

DOSSIER NÚMERO 2 LA GUERRA I L'EXILI

ELS PALLARS, LA RIBAGORÇA I L'ARAN VAN PATIR, COM LA RESTA DEL PAÍS, ELS ESTRALLS DE LA GUERRA I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES: LA MORT I L'EXILI. EN EL PRÒXIM DOSSIER RECOLLIREM ELS ÚLTIMS TESTIMONIS QUE PODEN EXPLICAR QUÈ VA SIGNIFICAR AQUELL ENFRONTAMENT; RECORDAREM COM ES VA VIURE L'AVENÇ DE L'EXÈRCIT FRANQUISTA I LA RETIRADA REPUBLICANA, AMB L'ESTANCAMENT DEL FRONT AL PALLARS I, FINALMENT, EL CAMÍ LLUNY DE CASA. I ÉS QUE AQUEST TERRITORI, A PART DE VEURE MARXAR MOLTS DELS SEUS VEÏNS CAP A UN DESTÍ INCERT, VA SER ZONA DE PAS CAP A L'EXILI PER A DONES I HOMES VINGUTS DE LLUNY.

A PARTIR DEL 12 DE NOVEMBRE DE 2021, A LA VENDA EL NÚMERO 2

NOTA: SI ALGUNA PERSONA DISPOSA D'IMATGES RELACIONADES AMB EL PROPER DOSSIER LI AGRAIREM QUE CONTACTI AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / garonanogueres@gruppgavarres.cat)

ESPAI DE MECENATGE

Empreses, entitats i mitjans compromesos amb el nostre projecte editorial

SOM CADÍ

105 anys orgullosos dels nostres orígens, enamorats de la nostra terra, apassionats per la feina i pel nostre entorn, exigents amb els productes i la seva qualitat, compromesos amb la nostra gent i el seu futur, implicats en la cultura i tradicions de casa nostra.

Per tot això i per molt més... SOM Cadí.